

УДК 37.034

**Марія Федорова,**  
кандидат педагогічних наук,  
доцент кафедри дошкільної  
освіти і педагогічних інновацій  
Житомирського державного  
університету ім. І. Франка

## **ВИХОВАННЯ МОРАЛЬНИХ ЦІННОСТЕЙ У ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ: ДІЯЛЬНІСНИЙ АСПЕКТ**

*Статтю присвячено проблемі виховання моральних цінностей у дітей дошкільного віку, при цьому доведено, що визначальною умовою організації виховного процесу є включення дитини у різні види діяльності. Автором обґрунтовано вимоги до організації ігрової діяльності та виділено чинники, що визначають сюжети та зміст дитячих ігор. Проаналізовано структуру трудової діяльності та подано рекомендації стосовно розвитку кожного її компонента у дошкільному віці. Також окреслено вимоги, що забезпечують ефективність комунікативної взаємодії у системі «вихователь – дитина».*

**Ключові слова:** ігрова діяльність, трудова діяльність, комунікативна діяльність, сюжетно-рольова гра, спілкування, праця.

*Статья посвящена проблеме воспитания нравственных ценностей у детей дошкольного возраста, при этом доказано, что определяющим условием является включение ребенка в различные виды деятельности. Автором обоснованы требования к организации игровой деятельности и выделены факторы, определяющие сюжеты детских игр. Проанализирована структура трудовой деятельности и даны рекомендации по развитию каждого ее компонента в дошкольном возрасте. Также определены требования, обеспечивающие эффективность общения в системе «воспитатель – ребенок».*

**Ключевые слова:** игровая деятельность, трудовая деятельность, коммуникативная деятельность, сюжетно-ролевая игра, общение, труд.

*The article highlights the topic of moral upbringing of preschool aged children. It is proved that a determinative condition of educational process lies in the inclusion of a child in various activities. The author states demands for the organization of playing activity, highlights factors that determine topic and plot of children's games. The structure of labour activity is analyzed, advice for its development are given. Demands that ensure efficiency of communication between educator and child are defined.*

**Key words:** playing activity, labour activity, communicative activity, role playing, communication, labour.

Посилення уваги до проблеми виховання духовності, моральних цінностей дітей та молоді призвели до пошуку і обґрунтування нових теорій і технологій організації виховного процесу в освітніх закладах. У сучасній теорії виховання провідним є положення про те, що ефективність виховного процесу визначається ступенем включення особистості у різні види діяльності (І. Бех, Л. Виготський, О. Запорожець, Г. Костюк, І. Підласий та ін.). Врахування і реалізація зазначеної вимоги вимагає від педагога сформованості умінь організувати життєдіяльність дитячого колективу та забезпечити виховання у ній моральних цінностей.

Природно, що особлива увага має приділятися роботі з дітьми дошкільного віку, оскільки у цей період закладаються основи моральної культури особистості. Проблема морального виховання дітей дошкільного віку була предметом багатьох наукових досліджень. Так, моральне виховання в ігровій діяльності розглядалося у працях Т. Маркової, Н. Михайленко, С. Новосолової, О. Смирнової; особливості організації трудової діяльності дошкільників виділено у дослідженнях Р. Буре, Г. Годіної, С. Козлової, В. Нечаєвої, Д. Сергєєвої; моральний розвиток дітей дошкільного віку у процесі комунікативної діяльності досліджувався у працях М. Лісіної, Т. Репіної, О. Смирнової, Г. Степанової та інших. Завданням нашої статті є обґрунтування методичних засад виховання моральних цінностей у дітей дошкільного віку в різних видах діяльності.

Провідною у дошкільному віці є ігрова діяльність, зокрема сюжетно-рольова гра, становлення і розвиток якої у найбільшій мірі сприяє формуванню елементарної системи цінностей дошкільника. У працях О. Смирнової та О. Гударєвої обґрунтовується думка про те, що лише розвинута форма ігрової діяльності сприяє усвідомленню дітьми смислів людських взаємин, формуванню потребнісно-мотиваційної сфери, розвитку різних форм довільності і, як наслідок, формуванню системи цінностей. На жаль, сьогодні найвищого рівня розвитку гри досягає лише 18,2 % дошкільників 6–7 років [4, с. 79]. Викладені вище факти ще раз підтверджують важливість усвідомлення вихователем значення сюжетно-рольової гри у дитинстві і оволодіння методичними засадами її організації.

На нашу думку, організація сюжетно-рольової гри потребує від педагога дотримання певних принципів. До них можна віднести наступні: усвідомлення гри як творчої діяльності, вільної від регламентації і вказівок дорослого; виділення місця і часу для дитячої гри; забезпечення активної позиції кожної дитини; орієнтація дітей на реалізацію конструктивних міжособистісних взаємин, завдяки яким з'являється можливість узгодити ігрові завдання, способи їх реалізації; створення предметно-ігрового середовища, при цьому іграшки та ігровий матеріал мають бути знайомими дітям, а ігрові дії з ними попередньо формуватися на ознайомлювальних заняттях; реалізація виховної функції гри, акцентування уваги на моральній сутності взаємин між персонажами гри.

У сучасній дошкільній педагогіці традиційно користуються

структурою сюжетно-рольової гри, запропонованою Д. Ельконіним, яка містить наступні компоненти: ролі, які беруть на себе діти в процесі гри; ігрові дії, за допомогою яких реалізуються обрані ролі; ігрове використання предметів; реальні стосунки між дітьми, за допомогою яких регулюється розвиток гри. Також вчений пропонує виділяти сюжет та зміст гри [5, с. 38]. Розглянемо більш детально вимоги до реалізації кожного компоненту гри.

Кожній творчій грі властива уявлювана ситуація, яка вміщує сюжет та зміст гри. Природно, що сюжет і перш за все зміст дитячих ігор залежать від соціальних умов життя дитини, від характеру відносин людей, які її оточують. Можна виділити ще декілька чинників, що впливають на зміст дитячих ігор:

1. Мистецтво (музичне, зображувальне, хореографічне тощо), художня література: результати досліджень Т. Маркової довели, що діти хочуть обігрувати лише ті твори, в яких емоційно, доступно описано діяльність, вчинки людей, їх ставлення до оточуючих.

2. Дидактичні ігри, у процесі яких розширюються знання, набуті у дозвіллевій діяльності, закріплюються окремі предметні дії (Р. Жуковська).

3. Експериментальна робота, проведена Н. Корольовою, довела, що для виникнення сюжетно-рольової гри під час екскурсій, спостережень недостатньо ознайомити дітей лише з предметною сферою дійсності, необхідно розкрити зміст діяльності людей, їх ставлення один до одного в процесі цієї діяльності [5, с. 28].

Реалізація сюжету та змісту гри можлива за умови, коли дитина бере на себе певну роль і виконує відповідні ігрові дії. Роль – це ігрова позиція дитини. Уміння брати на себе роль формується поступово. Н. Михайленко виділила дві основні умови, реалізація яких уможливує виконання дитиною різних ролей: по-перше, необхідно сформувати у дитини емоційно-позитивне ставлення до персонажа, який представлений у сюжеті гри; по-друге, дитина має виділити не одну, а ряд дій, властивий цьому персонажу (лікар оглядає хворого, виявляє турботу про стан його здоров'я, робить уколи, міряє температуру, виписує ліки тощо). Дослідження Д. Ельконіна довели таку закономірність: чим більш очевидними є для дитини особливості поведінки зображуваного персонажа і відмінності від її власної, тим легше вона візьме на себе цю роль.

Значний вплив на розвиток сюжетно-рольової гри має предметно-ігрове середовище. С. Новосьолова виділила такі вимоги до його організації: предметне середовище має враховувати вікові інтереси розвитку дитячої діяльності (з одного боку, воно має максимально сприяти розвитку провідної діяльності, з іншого – забезпечувати зародження інших видів діяльності); відповідність предметного середовища зоні найближчого розвитку дитини; відповідність структурі когнітивної сфери дитини (середовище має містити як консервативні елементи, відомі дитині, так і проблемні, що підлягають дослідженню); забезпечення відповідності

---

об'єму знань і можливостей їх застосування [2, с. 25].

Отже, виховання моральних цінностей дітей в ігровій діяльності доцільно здійснювати за такими напрямками: вплив на сюжет та зміст гри; врахування при розподілі ролей інтересів та можливостей дітей; виявлення моральних почуттів та здійснення соціально-моральних вчинків у процесі реалізації ігрових образів; поступове підвищення рівня взаємодії дітей у грі.

Моральний розвиток дитини значною мірою залежить від включення її в комунікативну діяльність. На думку І. Д. Беха, ефективність спілкування залежить від рівня сформованості психологічної культури вихователя, яка зводиться до таких вимог: знання особливостей розвитку дитини у дошкільному віці і вміння правильно оцінити її індивідуальні особливості (темперамент, характер, життєвий досвід тощо); знання особливостей виявлення основних емоцій та здатність адекватно реагувати на них; здатність обирати такий спосіб поведінки з дитиною, який найбільше відповідає її індивідуальним особливостям [1, с. 25].

Щодо якостей особистості вихователя, то за даними експериментальних досліджень найсприятливішими якостями є: емоційна стійкість, висока самооцінка і задоволеність самим собою, прийняття соціальних норм і адекватна поведінка у суспільстві, здатність до експерименту, професійна майстерність, здатність до творчості. З погляду вихованців, найважливішими якостями педагога виступають ті, що демонструють зацікавленість і повагу до дітей як особистостей і прояв яких не пригнічує гідності дітей [1].

Загалом, спілкування з дітьми має ґрунтуватися на таких засадах: позитивний емоційний фон, що передбачає налаштованість дитини на спілкування, довіру до дорослого; спілкування зрозумілою дитині мовою (вживання зрозумілих слів, нескладна побудова речень, кількість слів у реченні також незначна); звернення не лише до мислення, а й до почуттєвої сфери дитини; реалізація зворотного зв'язку, що дозволить діагностувати усвідомлення дитиною змісту розмови; аргументи і докази вихователя мають бути значущими не лише для дорослого, а й для дитини (І. Бех); теоретична інформація має посилюватись прикладами, що відповідають соціальному досвіду дитини.

Отже, ефективність комунікативної діяльності залежить від сформованості у вихователя моральних особистісних якостей, психологічної культури, дотримання основних вимог до спілкування.

Крім комунікативної та ігрової, дитина з перших років життя включається й у трудову діяльність. Проте необхідно пам'ятати, що трудова діяльність, як і навчальна, поки що є неспецифічними для дошкільника, а її основні компоненти знаходяться у стадії становлення. Як і інші види діяльності, праця може мати високий виховний ефект і сприяти формуванню моральних цінностей, якщо вихователь володіє відповідними організаційними вміннями.

Організація трудової діяльності у ДНЗ вимагає створення відпо-

відних педагогічних умов: емоційно-позитивна атмосфера у дитячій групі; узгодження впливів ДНЗ і сім'ї; наявність матеріальної бази і відповідного обладнання, яке має відповідати за розмірами, кольором, матеріалом віку дітей; посиленість дитячої праці; врахування індивідуальних особливостей, інтересів; систематичність дитячої праці, що передбачає обов'язковість і частоту включення кожної дитини у різні види праці [3, с. 17–19].

З метою забезпечення виховного ефекту праці, вихователь має зосередити зусилля на формуванні компонентів трудової діяльності: 1) формування трудових умінь та навичок; 2) формування умінь формулювати мету праці та планувати її; 3) формування соціальних мотивів праці; 4) формування умінь контролю та самоконтролю трудової діяльності.

При формуванні трудових умінь дитина відчуває значні труднощі, які вихователь повинен враховувати у своїй діяльності. По-перше, при здійсненні трудової операції увага дитини спрямована на результат дії, а не на спосіб її виконання, тому вона допускає багато помилок, що призводить до низької якості роботи. У цьому зв'язку вихователеві необхідно пам'ятати, що при залученні дошкільників до трудової діяльності важливо переключити їх увагу на спосіб виконання дії і характер рухів. По-друге, важливо своєчасно розвивати у дошкільників зорово-кінестетичний контроль, що сприяє автоматизації дій. І нарешті, діти дошкільного віку ще не вміють порівнювати і розрізняти особливості рухів, відрізняти правильні від неправильних. Через це у роботі вихователю важливо пам'ятати, що при первинному формуванні трудових умінь методи показу і пояснення потрібно використовувати неодноразово [3, с. 30–34].

У дошкільному віці діти поступово оволодівають уміннями формулювати мету трудової діяльності. Здатність дітей самостійно ставити мету діяльності найбільш успішно розвивається в таких видах праці, де є матеріальний результат: робота в квітнику, на городі, вироблення іграшок та поробок з паперу, природного матеріалу. Умовами розвитку вміння формулювати мету трудової діяльності є її доступність розумінню дитини, передбачення результату, посиленість і близькість її досягнення.

Важливим компонентом трудової діяльності, який розвивається у дошкільному віці, є здатність планувати трудову діяльність. Загалом, планування дошкільниками трудової діяльності має ряд особливостей: дитина планує лише процес виконання роботи, не включаючи попередню її організацію (підготовка робочого місця та підбір матеріалів); плануванню дошкільника властива схематичність (дитина планує лише основні етапи роботи, а не способи їх виконання).

У зв'язку з цим, при формуванні у дітей вміння планувати свою роботу доцільно використовувати таку послідовність дій: а) формування трудових умінь на основі показу і пояснення їх вихователем; б) застосування трудових умінь у самостійній діяльності у незмінних умовах; в) застосування накопиченого досвіду в нестандартних умовах. При цьому, якщо у молодшому дошкільному віці вихователь планує трудові дії разом з

дітьми, то у старших групах він залучає дітей до самостійного планування, коли діти самостійно описують всі етапи роботи.

Наступний компонент трудової діяльності, який ми розглянемо – формування соціальних мотивів праці. У педагогічній літературі вченими-дослідниками (Я. Неверович, В. Нечаєва, Д. Сергеева) запропоновано ряд методичних прийомів, що сприяють формуванню у дошкільників соціальних мотивів діяльності: забезпечення усвідомленого зв'язку між запропонованим соціальним мотивом і змістом роботи, яку вона повинна виконати; врахування бажань, інтересів, вікових особливостей дітей; вплив не тільки на свідомість дитини (пояснення доцільності, необхідності запропонованих дій), а й на емоційно-почуттєву сферу (дати можливість дитині відчувати майбутню радість від особистої участі у корисній справі); продумати прийоми, що сприятимуть активізації суспільних мотивів протягом всієї діяльності [3, с. 27–30].

Важливим у становленні компонентів трудової діяльності є формування навичок самоконтролю, які передбачають зіставлення трудових дій і отриманого результату зі зразком, з поставленою метою та вимогами. Доцільно запропонувати такі методичні прийоми формування умінь самоконтролю діяльності у дошкільників: переконання в необхідності самоконтролю, як способу уникнення помилок; показ і пояснення вихователем дій, за допомогою яких можна проконтролювати власну діяльність; залучення дітей до поетапного контролю (О. Аніщенко).

Отже, організація процесу трудового виховання передбачає створення у групі ДНЗ зазначених вище педагогічних умов, а також посилену роботу вихователя над розвитком всіх компонентів трудової діяльності. Перспективою подальших наукових пошуків є обґрунтування ефективних форм і методів виховання моральних цінностей дошкільників у різних видах діяльності.

### **СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ**

1. Бех І. Д. Виховання особистості : підруч. для студ. вищ. навч. закл. / І. Д. Бех. – К. : Либідь, 2008. – 848 с.
2. Новоселова С. Л. Развивающая предметная среда : метод. реком. по проектированию вариативных дизайн-проектов развивающей предметной среды в детских садах и учебно-воспитательных комплексах / С. Л. Новоселова. – М. : Центр инноваций в педагогике, 1995. – 74 с.
3. Сергеева Д. В. Воспитание детей дошкольного возраста в процессе трудовой деятельности : учеб. пособие для студ. пед. институтов по спец. № 2110 «Педагогика и психология (дошк.)». – М. : Просвещение, 1987. – 96 с.
4. Смирнова Е. О. Состояние игровой деятельности современных дошкольников / Е. О. Смирнова, О. В. Гударёва // Психологическая наука и образование. – 2005. – Т. 2. – С. 76–86.
5. Эльконин Д. Б. Психология игры / Д. Б. Эльконин. – М. : Педагогика, 1978. – 301 с.